

ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 35.073.533:316.346.2

ОЛЕНА ПЧІЛКА Й НАТАЛІЯ КОБРИНСЬКА ЯК ЗАПОЧАТКОВУВАЧКИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РУХІВ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК ЗА ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ

Білосорочка С. І.,

*к. держ. упр., докторант кафедри політології та філософії,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління,
м. Харків*

Розкрито особистісні, суспільно-політичні якості та громадянські позиції щодо паритетних відносин чоловіків і жінок Олени Пчілки й Наталії Кобринської, які стали основоположницями й лідерками суспільно-політичних рухів за гендерну рівність в Україні. Висвітлено основні напрямки їх діяльності в реалізації жінками прав на емансипацію й самореалізацію в тогочасному соціумі.

Ключові слова: публічне управління, гендерні відносини в публічному управлінні України, суспільно-політичний рух, Олена Пчілка, Наталія Кобринська.

Bilosorochka S. I.,

*PhD in Public Administration,
Doctoral Student of Politology and Philosophy Department,
KRI NAPA, Kharkiv*

OLENA PCHILKA AND NATALIYA KOBRYNSKA AS INITIATORS OF UKRAINIAN FEMINIST SOCIO-POLITICAL MOVEMENTS FOR GENDER EQUALITY

The article reveals personal, socio-political qualities and civil positions regarding parity relations of men and women of Olena Pchilka and Natalia Kobrynska who became the founders and leaders of social and political movements for gender equality in Ukraine. The main areas of their activity as to enforcement of women's rights to emancipation and self-realization in the then society are highlighted.

Key words: public administration, gender relations in public administration of Ukraine, socio-political movement, Olena Pchilka, Natalia Kobrynska.

Постановка проблеми. Зародження суспільно-політичних рухів за гендерну рівність відбувався в період промислової революції, коли разом з науково-технічним прогресом зародилася публічна сфера, а розвиток друкарської промисловості став істотним чинником впливу через ЗМІ на соціальні процеси формуючи громадську думку.

На теренах сучасної України капіталістичні відносини почали формуватися, коли вони перебували від владою Російської й Австро-Угорської імперій. На зазначеному етапі посилилися суспільно-політичні рухи різного спрямування. В українській спільноті стали організовуватися товариства за національне самовизначення. В тісному взаємозв'язку з ними в середовищі прогресивної частини українського жіноцтва почали зароджуватися тенденції до руху за гендерну рівність.

© Білосорочка С. І., 2018

Мета статті – розкрити особистісні риси та основні напрямки діяльності фундаторок суспільно-політичних рухів українських жінок за гендерну рівність Олени Пчілки й Наталії Кобринської.

Завданнями статті є:

– здійснити особистісну характеристику Олени Пчілки й Наталії Кобринської як лідерок і ініціаторок, які стояли у витоків суспільно-політичних рухів за гендерну рівність українських жінок;

– визначити основні напрямки їх діяльності у відстоюванні жінками прав на емансипацію й самореалізацію в громадському житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання жіночих рухів українок вивчали І. Андрусак, М. Богачевська-Хомяк, О. Дашковська, Н. Ковалішина, О. Маланчук-Рибак, Л. Смоляр та ін., але жіночий рух за гендерну рівність в публічному управлінні потребує деталізації через призму особистісних характеристик його основоположниць – Олени Пчілки й Наталії Кобринської.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток будь-якої ідеї залежить від сили духу її ініціаторів. Обабіч Дніпра жінки розвивали емансипаційні рухи поєднуючи їх з національно-визвольною активністю й прагненнями до возз'єднання України в єдину державу. Головними стрижнями, на яких основувалися рухи за рівність статей були: на Наддніпрянщині – Олена Пчілка (Ольга Петрівна Косач (дівоче прізвище – Драгоманова)), на Західній Україні – Наталія Кобринська. Вивчаючи їх біографії, показовою є різюча відмінність їх характерів від загалу. Любов до України у поєднанні з силою духу, принциповість позицій у визначеній справі, надлюдська працьовитість. Однак, жодну з них не можна на догоду патріархатним апологетам назвати “старими дівами”. Обидві були в шлюбі. Олена Пчілка разом з чоловіком трудилася, підтримуючи ідеї емансипації, й показувала особистим прикладом реальність подружнього союзу, в якому можливі гендерні відносини на основі рівності. Наталія Кобринська прожила в шлюбі майже сім років і, овдовівши спрямувала свою енергію не на салонні інтриги й пошук чергової “вигідної партії”, а активно занурилася в суспільно-політичне життя з метою просвітництва українських жінок щодо усвідомлення ними своєї ролі в суспільстві. Вони розуміли, що творять історію.

Олену Пчілку затаврували клеймом “націоналістка” й, на догоду комуністичним ідеологам, подавали в публіцистичних і наукових доробках лише як матір Лесі Українки через призму антагоністичних відносин поколінь, залишаючи поза увагою загалу, що саме вона торувала нелегкий шлях своїх дітей.

Олена Пчілка як нащадок драгомана (перекладача) при Богданові Хмельницькому була носієм настанов свободи й самостійності Гетьманської України. Людей, які були “і вашим, і нашим” не терпіла, й не мовчала, викриваючи їх позиції. С. Русова так описувала Олену Пчілку: “Коли згадаєш Ольгу Петрівну Косачеву, то все стає в уяві гарна постать з прекрасними очима, тісно затисненими устами й виразом твердої непохитної волі та ясного розуму. Розум і воля справді виявились в усій її діяльності, кермувала усім її і особистим і громадянським життям: вона не знала компромісу, мала певні переконання і велику мужність, щоб їх ясно й рішуче висловлювати. Усе життя вона любила український народ і віддано йому служила своїм різким словом...” [1, с. 171]. Історик М. Славинський писав у своїх спогадах про Олену Пчілку: “Сила її була в її індивідуальності. Волі вона була непохитної,

характеру не поступливого, розуму обсяглого, почуття глибокого й гарячого, як вогонь, пристрасті некомпромісової..." [2, с. 344].

Усвідомлюючи роль преси у впливі на громадську думку, Олена Пчілка стає єдиною на той час жінкою-керівником літературно-громадського часопису "Рідний край", в якому була постійним автором публікацій. Оскільки 16 травня 1907 р. полтавська влада закрила часопис, Олена Пчілка отримала дозвіл на його видання в Києві, перенесла туди роботу редакції й на власний кошт видавала "Рідний край" до кінця 1914 р. Вона зберегла часопис і під час Першої світової війни, коли вся українська преса в Росії була заборонена. В 1915 – 1916 рр. видання журналу було перенесене до Гадяча, на малу батьківщину Олени Пчілки. Таким чином, завдячуючи ініціативі й праці Олени Пчілки часопис "Рідний край" видавався одинадцять років існування й був найтривалішим пресовим проектом Східної України на початку ХХ ст. між двома російськими революціями. Завдячуючи можливості видавництва часопису, Олена Пчілка мала в арсеналі дієвий інструмент впровадження ідей гендерної рівності серед українського населення.

На його сторінках висвітлювалися всі події пов'язані з діяльністю жіночих організацій, оголошення, звернення до жіноцтва. В 1907 р. напередодні виборів в часописі було розміщено заяву Всеросійської спілки рівноправності жінок (далі – Спілка) і звернення Олени Пчілки до жіноцтва України, в якій заклик надати жінкам політичні й громадянські права був підкріплений 20 тисячами підписів жінок із 122 міст імперії [4, с. 181 – 182]. Відбувалася критика влади щодо її недостатньої діяльності з забезпечення прав на отримання вищої освіти жінками, висвітлювалися робота жіночих організацій, спілок і товариств та можливість з їх допомогою отримати економічну незалежність, розміщувався опис зарубіжного досвіду жіночого руху, давалася оцінка багатьом подіям. Проводилася організаційна робота щодо участі жінок України в Першому Всеросійському жіночому з'їзді, в якому Олена Пчілка особисто брала участь 10 – 16 грудня 1908 р. у Санкт-Петербурзі як делегатка від Українського Клубу.

Активну діяльність було розвинено через Полтавське відділення Спілки, очолюване Оленою Пчілкою, яким подавалися, зокрема, заяви до Рад Київського, Одеського, Харківського університетів з вимогами права жінок вчитися в університетах [4, с. 98] та відкриття кафедр "української мови, літератури, історії, університетських книгозбірок та періодичних видань" [Там само, с. 182]. В 1905 р. – "до з'їзду вчителів і вчительок про потребу української мови в школах, українських підручників, курсів з української мови для вчителів" [Там само, с. 182].

Вся суспільно-політична діяльність Олени Пчілки була пронизана прагненням національного відродження України у поєднанні з забезпеченням дотримання рівності прав чоловіків і жінок.

Однак, першою жінкою, яка стала активно поширювати ідею рівності статей є Н. Кобринська, яка народилася в освіченій сім'ї священника й письменника, одружилась і прожила майже сім років з громадським діячем і теж священником Т. Кобринським, але овдовівши, обрала шлях впровадження ідей рівності, економічного, політичного і побутового розкріпачення жіноцтва з розвитком почуття власної гідності, про яке, навіть, сьогодні недостатньо йдеться. В 1884 р. вона організує в Станіславі "Товариство руських жінок", на першому засіданні якого 8 грудня був присутній І. Франко. Цей день став вважатися початком українського жіночого руху.

Метою товариства було розповсюдження ідей рівності статей через літературу. Саме за сприяння І. Франка відбулися прогресивні зрушення в середовищі українок у напрямку емансипації на Західній Україні. Для реалізації поставленої мети з 1885 р. Н. Кобринська веде інтенсивне листування щодо видання українського жіночого альманаху. Вона зізнавалася, що написала листів з приводу збірки чи не більше, ніж сам “Перший вінок” (464 сторінки). Серед жінок, які відгукнулися, була й Олена Пчілка, уродженка Полтавщини, яка тривалий час проживала на Волині, вважала чарівним її діалект і із захопленням вивчала етнографію краю. Вона не просто стала дописувачем альманаху, а взяла на себе половину витрат на його видання. Альманах вийшов друком весною 1887 р. у Львові в друкарні Товариства ім. Т. Шевченка, що стало особливою подією в історії України. Це було перше видання, яке можна охарактеризувати словами Л. Смоляр сказаних про діяльність Олени Пчілки, де не було “ні чоловічих псевдонімів, ні чоловіків-оповідачів, ні спроби імітувати чоловічий голос” [4, с. 330], а “прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним і феміністична ідея” [Там само, с. 330]. Проект поєднав розділені на той час українські території – Галичину, Буковину, Наддніпрянську й Південну Україну. “Першим вінком” були закладені основи розвитку жіночих часописів, які редагували і видавали самі жінки. Титульна сторінка альманаху – ще одне свідчення величчї постатей двох жінок – саме Наталія Кобринська й Олена Пчілка зазначені його упорядницями. У виданні було надруковано 49 прозових, поетичних та публіцистичних творів сімнадцяти жінок-письменниць (Ганни Барвінок, Дніпрової Чайки, Уляни Кравченко, Анни Павлик, Олени Пчілки, Михайлини Рошкевич, Софії Окуневської, Ольги Франко, Лесі Українки, Людмили Старицької, Олени Грицай, Клементини Попович, Олесі Бажанської та ін.), які звертались до українок: “З’єднаймо, сестри!”. Вихід у світ альманаху можна вважати епохальною подією, оскільки жінки репрезентували себе в патріархатному соціумі, руйнуючи гендерні стереотипи й ролі.

Твори та ідеї визначних українських письменниць, стали рушійною силою в розвитку жіночої емансипації, зокрема, статті Н. Кобринської “Про рух жіночий в новіших часах”, “Руське жіноцтво в Галичині в наших часах”, “Замужня жінка середньої верстви”, “Про первісну ціль Товариства руських жінок в Станіславові” були програмовими для формування руху за гендерну рівність українських жінок. Саме зі сторінок альманаху Н. Кобринська закликала учасниць “Першого вінка” провести акцію збирання підписів під петицією до австрійського уряду щодо допущення жінок до вищих шкіл – університетів та гімназій. Акцію підтримали Ольга Озаркевич на Станіславщині, Олеся Бажанська на Львівщині, Уляна Кравченко на Дрогобиччині, Євгенія Ярошинська та Ольга Кобилянська на Буковині.

Видавнича діяльність як інструмент розповсюдження ідеї рівності статей усвідомлювався обома жінками. Тому кожна з них далі продовжувала брати активну в зазначеній справі. В 1893–1896 рр. Н. Кобринська організовує видавництво “Жіноча бібліотека” й видає три випуски альманаху “Наша доля”, де вийшли друком літературні твори жінок, їхні літературні огляди, статті про жіночий рух, звернення до австрійського уряду про надання жінкам права на навчання, про організацію дитячих захоронок (дитячих садочків), особливо по селах. Зокрема, Н. Кобринською продовжується публікація програмних матеріалів жіночого руху за рівність статей: в першому випуску (1893 р.) – “Жіноча справа в Галичині” [5, с. 7]; в другому (1895 р.) –

“Стремління жіночого руху” [5, с. 7], “Рух жіночих товариств” [Там само, с. 7]; у третьому (1896 р.) – “Стремління жіночого руху” [Там само, с. 7].

Як Олена Пчілка подавала звернення до рад університетів, так і Н. Кобринська ініціювала до Галицького сейму подання офіційних петицій щодо дозволу вступу жінок до університетів, про заснування першої жіночої гімназії, про допущення дівчат до класичних гімназій. Вона зверталася з відозвами до жінок: “Відозва до всіх жінок без різниці народности і віри, аби лучилися в справі жіночій – з віча в Стрию, 1891; сю відозву не помістили ні руські ні польські часописи” [Там само, с. 6], “Відозва до галицького руського жіноцтва, літографована, 1892” [Там само, с. 6], у третьому випуску “Нашої долі” в 1896 р. “Відозва в справі охоронок” [Там само, с. 7]. Вона закликає жінок створювати товариства з метою організації по селах дитячих садочків й сама організовує в Болехові дитячий садок не лише для дітей-сиріт, але й для дітей, які мали батьків, маючи на меті виховання дітей у національному дусі.

Н. Кобринська наголошувала, що вирішення соціальних проблем, запровадження соціалізму як такого не розв’яже жіночого питання, що другорядна роль жінок і особливо подвійне навантаження їх (“праця в хаті й поза хатою”) триватиме й тоді, коли буде повний соціалізм, що підтвердилося перепрацьованими, змученими й незадоволеними життям радянськими жінками. Вона вступила в полеміку з К. Цеткін, яка вважала, що не слід відокремлювати жіночого питання, бо другорядна роль жінки в суспільстві лише віддзеркалює капіталістичну систему, при зміні якої автоматично зміниться й становище жінки в суспільстві. На що Н. Кобринська запитувала: “в чому ви бачите гарантію того, що цей патріархальний визисник, патер фаміліас, одразу змінить своє ставлення до дружини лише через те, що настав соціалізм?” [3, с. 93].

Багаж зробленого, що встигли за своїх життів ці надзвичайні особи, став каркасом руху за гендерну рівність українських жінок незважаючи на те, що обидві зазначені постаті за радянських часів були в тіні здобутків на шляху до соціалізму.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Хоч рух за рівність статей в середовищі українок і не набув масового характеру, але його наявність свідчить, що жінки не були ізольовані та йшли в ногу з тогочасними загальносвітовими тенденціями.

Олена Пчілка й Наталя Кобринська є основоположницями й лідерками суспільно-політичних рухів за гендерну рівність в Україні, в тому числі в публічному управлінні. Враховуючи викладене, необхідно здійснювати популяризацію надбань визначних особистостей, якими вони були, й сприяти реабілітації їх імен і здобутків в українському суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Русова С. Олена Пчілка (Ольга Петрівна Косачева – 1849–1930). *Славні дочки України-Русі. – Літопис Голготи України*. Т. 4. Львів : Сполом, 1999. С. 171.
2. Славінський М. Гортаючи сторінки життя. *Заховаю в серці Україну*. Київ : Юніверс, 2002. С. 201–382.
3. Козуля О. Жінки в історії України. Київ : Український центр духовної культури, 1993. 256 с.
4. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії : монографія. Одеса : Астропринт, 1998. 408 с.
5. Грушевський М. Наталя Кобринська. *Літературно-науковий вісник*. 1900. Т. 9. Кн. 1. С. 1–24.

Надійшла до редколегії 29.10.2018 р.